

א

השבת מהי?

השבת היא מציאות על־טבעית.

אפילו אם לא חווית זאת בעצמך מעולם, זוהי המציאות, והיא מהווה את אחד המרכיבים החשובים ביותר בהישרדות העם היהודי.

אין זו גוזמה לומר שהיהודי שרד אלפיים שנות דיכוי והשפלה בעיקר מפני שהיתה לו השבת. השבת לא רק עזרה לו לשרוד, אלא החיתה אותו ממש, מבחינה רוחנית ומוסרית כאחד. אלמלא השבת, היה היהודי נעלם. יש אומרים, שיותר מאשר שמר היהודי את השבת, שמרה השבת על היהודי.

כל עוד קיימת היהדות ככוח חי ותוסס, תהיה שמירת השבת הבולטת והעיקרית מבין המצוות. כדי להבין זאת, עליך לחוות שבת מסורתית אמיתית. תראה כיצד מתחולל שינוי, כמעט כבמטה קסמים. קח את היהודי העני ביותר, האומלל ביותר, והשבת הופכת אותו, כאילו בדרך נס, לבעל אצילות וכבוד עצמי. הוא אולי קבצן בכל ימות החול, אך ביום אחד זה - הופך הוא למלך ממש.

מאות אלפי יהודים שומרים את השבת, ומספר זה גדל מדי שנה.

כדי להבין את משמעותה של השבת, עליך לחיות אותה איתם.

אני זוכר שביליתי את השבת פעם בויליאמסבורג עם פועל עני. הוא היה אדם פשוט אך ירא־שמייים, שלא היו ברשותו הרבה נכסים חומריים. דירתו הצפופה והעלובה עשויה היתה לעורר רחמים אפילו, אך ליד שולחן השבת שלו - הוא ישב כמלך.

אדם זה העיר הערה שנשארה עמי כל השנים האלה: "אני מרחם על אנשים שאינם שומרי שבת. אני ממש מרחם עליהם. הם לא יודעים מה הם מפסידים. פשוט אין להם מושג."

"ישמחו במלכותך שומרי שבת", אומרת אחת מתפילות השבת. ואמנם, השבת הנה המלכות של כל יהודי.

השבת היא מציאות על־טבעית.

הבה נתעמק בה.

שמירת השבת

שניים מהתחומים העיקריים ביהדות הם המוסר והטקס הדתי.

כולנו מבינים את חשיבותם של החוקים המוסריים ביהדות. לאיש מאיתנו אין קושי להבין מדוע אומרת לנו התורה לא להרוג ולא לגנוב, או מדוע אסור לנו לפגוע בזולת.

מאיך, קיים ביהדות ציווי לקיים טקסים רבים שתכליתם חיזוק הקשר בין האדם לאלוהים. מצוות אלה כוללות את החגים, הלכות כשרות וכן מצוות טלית, תפילין ומזוזה, והן שמהוות את ההבדל העיקרי בין היהדות לבין שאר המערכות המוסריות שבעולם.

התחום הטקסי כולל ציוויים רבים, אך מעל כולם עומדת שמירת השבת - השבת היהודית. יותר מראש השנה, יותר מיום הכיפורים, יותר מאשר שמירת כשרות או תפילה בבית הכנסת, השבת היא זאת המסמנת את היהודי.

זהו הציווי הטקסי היחיד המוזכר בפירוש בעשרת הדיברות.

חשוב על כך לרגע. מכל ציווי הטקס הרבים של היהדות, אחד בלבד כלול בעשרת הדיברות.

רבים טוענים שכדי להיות "יהודי טוב" מספיק לשמור את עשרת הדיברות. אך אם אינך שומר שבת, הרי שאתה שומר רק תשעה מתוכם.

בשלב זה ודאי עולה בדעתך השאלה: "אך מדוע? מה מיוחד כל-כך בשבת? מדוע היא כלולה בעשרת הדיברות? מדוע היא חשובה כל-כך?"

תהייה זאת אף מתגברת כאשר אנו מבינים כי בעת העתיקה, כאשר היתה ליהודים מערכת משפט שכללה עונש מוות, נחשב חילול שבת לעבירה חמורה, שהעונש עליה, במקרים קיצוניים, היה מוות.

התורה אומרת בפירוש (שמות לא, יד): "ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם; מחלליה מות יומת כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה".

מות יומת... ונכרתה הנפש ההיא מעמיה... מילים חמורות ביותר. אך מדוע?

על פי דין התורה, העונש על חילול שבת הוא מוות בסקילה, צורת ההריגה הקשה ביותר. מחלל השבת נמצא אפוא באותה קטגוריה כמו הבוגד בעמו ובאמונתו.²

ההלכה היהודית מתייחסת אל אדם שאינו שומר שבת כאל אדם הנוטש את היהדות עצמה לדת אחרת.

התלמוד אומר בבירור שחילול שבת נחשב כעבודה זרה.³

מבחינות רבות, אדם אשר מחלל שבת בפרהסיה בכוונה אינו נחשב עוד חלק מכלל ישראל.^{4,5}

אך מדוע זה כך?

דרך אחת להבין זאת היא באמצעות עיון בדברי הפוסקים המקלים יותר. אלה כותבים שבתקופה המודרנית, ניתן עדיין להחשיב את מחלל השבת כיהודי, מסיבה מעניינת מאוד. לדעתם, אף אחד לא היה מחלל את השבת אילו הבין באמת את משמעותה. לכן, כל עוד אין לנו ראיה שההפך הוא נכון, אנחנו מניחים שמחלל השבת עושה זאת מתוך בורות, ולכן יש להתייחס אליו בסימפטיה ובהבנה, ולא בחומרת הדין.

כל זאת כדי להדגיש נקודה אחת: השבת היא המוסד החשוב ביותר של היהדות. זוהי העבודה העיקרית, אבן הבוחן של אמונתנו.

לא זו בלבד שהיא היחידה המופיעה בעשרת הדיברות, היא גם מוזכרת בתורה יותר מאשר כל מצווה אחרת.

הנביאים כמעט שלא הזכירו עשייה טקסית. מטרתם היתה להוכיח את עם ישראל בנושאי אמונה ומוסר. והנה, גם אצלם זכתה השבת להדגשה רבה ויוצאת דופן.⁶

לכל אורכם ורוחבם של התלמוד, המדרשים והספרות היהודית הקלאסית, נמצא שיש לשבת מקום מרכזי מאוד במחשבת ישראל.

היהדות הקלאסית אינה מכירה בהבחנות כגון: אורתודוקסי, קונסרבטיבי ורפורמי. היו למעשה רק שני סוגים של יהודים — שומרי שבת ומחללי שבת.

אין כל ספק שלשבת תפקיד מרכזי ביותר ביהדות. אך עדיין נותרות שאלותינו הראשונות.
כיצד יוצרת השבת אווירה כזו?
מדוע היא חשובה כל-כך?
מה הופך אותה מרכזית כל-כך ליהדות?
מדוע נחשב מחלל שבת למומר בדתו?
מהי משמעותה האמיתית של השבת?

יום מנוחה?

רובנו חושבים שאנו מבינים את השבת. הדבר נראה פשוט מאוד. נחמד מאוד לפנות יום למנוחה, ובפרט אם עובדים קשה כל השבוע. כל אחד זקוק ליום מנוחה, להתרעננות פיזית כמו גם למרגוע רוחני. רבים מאיתנו מחזיקים בדעה הפשוטה הזאת. אנחנו מרגישים שניתנה לנו השבת כיום מנוחה לעובד היגע. אך משתמע מדעה זו שאם איננו עייפים במיוחד, אין צורך כלל לשמור את השבת, ולמען האמת, אנשים רבים מדי משתמשים ברעיון זה כתירוץ מדוע לא לשמור את השבת. אך ההסבר הפשוט הזה למשמעות השבת כ"יום המנוחה" הנו הסבר חלש מאוד — וככל שנבדוק אותו לעומק, הוא יתגלה כחלש עוד יותר. למעשה, אין הוא מצליח לענות אף לא על אחת מהשאלות שהעלינו כרגע. אמנם נחמד שיהיה לאדם יום מנוחה, אך מדוע יתפוס זה מקום חשוב כל-כך ביהדות? מדוע הוא מרכזי כל-כך למסורתנו? עשרת הדיברות הנם יסוד היהדות. הם מכילים את עקרונותיה הדתיים והמוסריים החשובים ביותר. כיצד "התגנב" לתוכם יום מנוחה סתם? אם אינך עייף בשבת, מדוע חשוב כל-כך לנוח בה? האם לא עדיף, במקום שמירת שבת, פשוט לעשות יום חופשה כאשר אתה מתעייף? אם נעיין בעשרת הדיברות, שאלה זאת מתחזקת אף יותר. הדיבר הראשון מצווה עלינו להאמין בה'. השני מאשר את ייחודו של ה' ומזהיר אותנו מפני עבודת אלילים. השלישי מזהיר אותנו לכבד את ה' ולא לשאת את שמו לשוא. אם האדם מאמין באמת בה', אזי יש לכבדו. הדיבר הבא אומר לנו לשמור את השבת. באיזשהו אופן, זה נראה לא במקום. שלושת הדיברות הראשונים עוסקים במונחים היסודיים ביותר שיש לנו לגבי ה'. מדוע באה השבת מיד לאחר מכן? מה הקשר בין סתם "יום מנוחה" לבין אמונותינו הבסיסיות ביותר? התעלומה מעמיקה עוד, כשמעיינים בלשון הדיבר הרביעי עצמו, כפי שהוא מופיע בספר שמות (שמות כ, ז-י). שם נאמר: "זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך, לא תעשה כל מלאכה [...] כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בהם וינח ביום השביעי, על כן בירך ה' את יום השבת ויקדשהו."

השבת מכונה כאן "שבת לה'". מהו פירושו של ביטוי זה? כמו כן הדיבר אומר לנו שהשבת שלנו אמורה לסמל את מנוחתו של ה' ביום השביעי של בריאת העולם. מדוע

פרט זה חשוב מספיק כדי להופיע בעשרת הדיברות?
עשרת הדיברות מופיעים פעמיים בתורה, פעם בספר שמות ופעם בספר דברים.
כאשר נעיין בגרסה שבספר דברים, הופכת שאלתנו קשה עוד יותר. פה כתוב (דברים ה, יב-טו): "שמור את
יום השבת לקדשו כאשר ציווך ה' אלהיך [...] וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד
חזקה ובזרוע נטויה, על כן ציווך ה' אלהיך לעשות את יום השבת."
בגרסה זו של המצווה, ניתנת לשבת סיבה שונה לחלוטין.
כאן אנחנו מגלים שהשבת נועדה להזכיר את יציאת מצרים דווקא, ולא את בריאת העולם.
מהו הקשר בין השתיים? מה לשבת וליציאת מצרים?
אם נאמר שהשבת היא רק "יום מנוחה", זמן לרגיעה אחרי שבוע עבודה, איך נוכל אפילו להתחיל להבין את
הדברים האלה?
למען האמת, אין הדבר אפשרי, ואם נרצה להבין את השבת לאמיתה, נצטרך לבחון מחדש את עקרונות
היהדות.

שאלה של אמונה

תחילתה וסופה של היהדות בקדוש ברוך הוא.
ביסודה זוהי דרך חיים המביאה את האדם אל ה'.
האדם הכופר בה' דוחה בזאת את עצם תשתית היהדות, ונותר מנותק ממנה.
כל זה נשמע פשוט וברור, אך דבר אחד הוא לומר שאתה מאמין, ודבר אחר הוא להבין בדיוק מהו הדבר שבו
אתה מאמין.
נניח שיאמר אדם, "אני מאמין באלהים". ונניח שבמשפט הבא הוא יצביע על פסל ויאמר, "זהו האלהים שבו
אני מאמין."
איש זה הוא עובד אלילים. הוא בוודאי אינו מאמין באלהים במובן היהודי. הוא מאמין באליל ולא בה'.
ברור לנו כי ה' איננו פסל. אך מה הוא כן?
זוהי שאלה קשה ומורכבת מכדי לדון בה כאן, ובכל זאת יש לנו כמה מושגי יסוד על ה', שהם חלק עקרוני של כל
מסורת ותורה יהודית.
ה' הוא אמיתי לא פחות מכל דבר אחר בעולם.
הוא אחד ויחיד.
הוא נטול דמות לחלוטין. ללא גוף וללא צורה.
אדם הטוען שהוא מאמין באלהים, אך מכחיש כללים אלה, משלה את עצמו. הוא אולי אומר שהוא מאמין
באלהים, אך מה שהוא עושה, למעשה, הוא להעמיד אליל ולקרוא לו "אלהים".
הבה נבהיר נקודה זאת באמצעות דוגמה.
אתה עומד בחדר עם מר כהן. אתה אומר: "מר לוי איננו כאן", אתה מצביע על מר כהן ואומר, "זהו מר לוי."
זה שאמרת שמר כהן הוא מר לוי אינו הופך אותו לכזה, ובאותו אופן, לומר שמר כהן הוא אלהים לא יהפוך
אותו לאלהים.
אם אתה אומר שאתה מאמין באלהים, אבל אינך מאמין שהוא אמיתי כמוך וכמוני, או שהוא אחד, אזי אינך

באמת מאמין באלהים, לפחות לא על-פי מושגי היהדות. אתה למעשה מדבר על דבר אחר.

אך כיצד אנחנו, כיהודים, מגדירים אלהים?

התשובה נמצאת בפסוק הראשון של התורה, שאומר:

"בראשית ברא אלהים את השמיים ואת הארץ."

כאן יש לנו הגדרה לה'.

ה' הוא בורא הכול.

הוא זה אשר יצר את כל מה שקיים.

לרעיון זה מספר השלכות חשובות.

בתור בורא הכול, ה' הוא בוודאי גם גדול יותר מכל מה שנברא ונבדל ממנו. לכן, כיהודים, נדחה את הפנתאיזם

כפילוסופיה.

בתור בורא, קיומו של ה' אינו יכול להיות תלוי בברואיו. לכן, על פי הגדרתנו, נדחה את הדעה הרואה באלהים

כוח אתי מופשט או מוסכמה חברתית.

אם אדם אומר שהוא מאמין באלהים אך איננו מאמין שהוא בורא עולם, הוא אינו מאמין בה' על פי מושגי

היהדות.

אך קיימת נקודה נוספת לאמונתנו בה'.

יש אנשים החושבים שאלהים ברא את העולם ואז שכח ממנו. הם אומרים שהם מאמינים באלהים, ואפילו

בבורא עולם, אך טוענים שקיומו אינו נוגע לחייהם. בשבילם האלהים הוא רעיון פילוסופי מרוחק.

אנחנו רואים את ה' כהרבה יותר מזה.

כאשר ה' מציג את עצמו בעשרת הדיברות, הוא אומר: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית

עבדים". (שמות כ, ב)

בכך אמר לנו ה' שהוא מעורב בקורות האדם, ויש לו עניין עמוק במעשינו.

ה' עצמו מעמיד את יציאת מצרים כדוגמה. אז חווה עם ישראל כולו את ה'. בשבילם, ה' לא היה מושג מופשט.

הם ראו את מעשיו כך שיכלו ממש להצביע ולומר "זה אלי".

גם כאן, אדם שאינו מקבל את התעניינותו ומעורבותו של אלהים בענייני האדם, אינו יכול להיקרא "מאמין בה"

על פי מושגי היהדות. הרי הוא עובר על הדיבר הראשון בעשרת הדיברות.

לאור מושגים אלה, נוכל עתה להבין את משמעותה של השבת.

אמונה דורשת יותר ממס־שפתיים. היא כוללת גם פעולה של שמיעה ללא עוררין לרצונו של ה'. המילה

העברית "אמונה" נגזרת מלשון "אָמן" — בעל מלאכה. אין להפריד בין אמונה לבין פעולה. אך על ידי איזו

עשייה ספציפית נוכל להמחיש את אמונתנו בה' כבורא עולם? התשובה כעת ברורה.

המעשה היחיד הממחיש זאת הוא שמירת השבת. זהו האישור של אמונתנו בה' כבורא עולם.

עכשיו נוכל להבין מה פירוש מאמרו של התלמוד האומר שמחלל שבת דומה לעובד אלילים. מחילול שבת

משתמעת כפירה בה', בורא העולם.

נוכל גם להבין מדוע נחשב מחלל השבת בלתי שייך לכלל ישראל. היהדות קיימת כקהילה של אנשים

המשתדלים להתקרב לה'. אדם הכופר בה' כפי שאנחנו מכירים אותו, מנתק עצמו מקהילה זו.

בשביל היהודי, האמונה בה' הנה יותר מסתם עוד אמונה ברשימת אמונות. זהו הבסיס לכל משמעות החיים.

כי אם אין לעולם בורא, אזי איזו משמעות יכולה להיות לקיומם? האדם הופך להיות לא יותר מאשר תהליך פיזיו-

כימי מורכב, לא יותר חשוב מנמלה או מגרגר חול. המוסר הופך להיות עניין של נוחות, או "כל דאלים גבר". רק האמונה בה' מעניקה לחיים מטרה ומשמעות. היא אשר נותנת לנו אמת מידה של טוב ורע. אם ברור לנו שה' ברא את העולם - ועשה זאת למען איזו מטרה - אזי ברור לנו שכל דבר המקדם מטרה זו הוא "טוב", וכל דבר הנוגד מטרה זו הוא "רע".

תמצית היהדות היא מטרה ומוסר. אדם שאיננו מאמין באופן פעיל בה' כבורא עולם, מרחיק את עצמו משני ערכים בסיסיים אלה. לפיכך הוא מוציא את עצמו מהיהדות.

רעיון זה גם מסביר מדוע נגזר עונש מוות על חילול שבת, משום שהחיים עצמם כרוכים במטרה. חיים ללא מטרה אינם ראויים, למעשה, להיקרא חיים. אם כך, במובן מסוים, אדם שאיננו שומר שבת לא נחשב חי מלכתחילה. קיום עונש מוות במקרה כזה איננו הענשה בלבד אלא אישור למצב קיים.

במובן חיובי, השבת היא המוקד לאמונה היהודית.

פעם בשבוע, מבלה היהודי בחיזוק אמונתו בה'. כל עוד שומרים יהודים את השבת, נשאר ה' חלק אינטגרלי בחייהם. אמונתם איתנה כסלע, ושום דבר אינו מסוגל לערער אותה. כל גלי הרדיפות והדעות הקדומות נשברים מול סלע איתן זה של אמונה. עם אמונה זו הם לא רק שורדים אלא אף משגשגים.

למשך יום אחד בכל שבוע, יכול היהודי לראות את עצמו בעיניו של ה', והלוא בפני ה' כל אדם הוא מלך.

כל זה נכון בימינו כפי שהיה תמיד. רבים ממנהיגינו מבכים על ירידתה של היהדות. אך ירידה זאת קיימת רק כאשר זונחים את השבת. בקרב קהל שומרי השבת נשארת היהדות אותו כוח חי וחיוני כשהיתה מאז ומעולם.

שבת של יציאת מצרים

כאשר אנו רואים בה' בורא עולם, ברור שלבריאה יש מטרה.

כמו־כן צריך שיהיה ברור, שבסופו של דבר יגלה ה' לאדם מהי מטרה זו.

כך אנו מגיעים היישר ליציאת מצרים.

יציאת מצרים היא אשר הפכה את היהדות ליחידה במינה. ה' התגלה לעם שלם, ושינה סדרי עולם במשך ארבעים שנה. זה היה אירוע שאין כדוגמתו בתולדות האנושות.

התורה עצמה מדברת על כך כשכתוב (דברים ד, לד-לה): "או הניסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים [...] ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך. אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים, אין עוד מלבדו".

יש דתות אחרות בעולם, אך אף לא אחת מהן יכולה להשתוות לתחילתה העצומה של היהדות. כל הדתות האחרות התחילו באדם אחד, שטען שהוא דיבר עם אלהים או גילה את האמת. איש זה הפיץ את בשורתו בהדרגה, וזו שימשה בסיס לדת החדשה. כמעט כל דתות העולם הגדולות התפתחו על פי תבנית זו.

היהדות מיוחדת בכך שה' דיבר לעם שלם, לכשלושה מיליון בני אדם בעת ובעונה אחת, אשר ראו במו עיניהם ושמעו במו אזניהם. חוויה היסטורית וטראומטית זו היא אבן יסוד שעליו בנויה האמונה היהודית.

יציאת מצרים, לא רק שהכירה לנו את ה' באופן יוצא מן הכלל, אלא גם הראתה לנו שהוא מעורב עמוקות במעשי האדם.

לאורך ההיסטוריה היהודית כולה נשמרה יציאת מצרים חקוקה בהכרתו של היהודי. כל רודף וצורר נתפש

כפרעה, ומנגד עומד ה' מוכן לחזור על הנס. כך התאפשר לנו לעמוד בגלות הארוכה והאפלה. יציאת מצרים מתקשרת אצלנו בדרך כלל לחג הפסח. אך היא קשורה לא פחות לשבת. אחד הנסים הבולטים בסיפור יציאת מצרים הוא פרשת נס המן. במשך ארבעים שנה, כשלושה מיליון בני אדם הואכלו מכוח נס, פשוטו כמשמעו. נס זה, מוסר השכל לדורות, מדגים באורח דרמטי את מעורבותו של ה' בחיי היומיום של כל אחד מאיתנו. כדי שלא ישכחו היהודים את דבר הנס, הוגש להם המן באופן מיוחד למדי. הוא הופיע במשך שישה ימים בשבוע, אך נעדר ביום השבת. נס המן היה מקביל אפוא לנס הבריאה. כאשר סיפר משה לבני ישראל על המן שיבוא, הוא אמר (שמות טז, כו): "ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו." דבר זה עונה על שאלה חשובה אחרת. איך אנחנו יודעים איזה יום היה יום השבת? מי ספר את הימים מאז ימי בריאת העולם? התשובה היא שה' עצמו גילה במדויק את יום השבת על ידי נתינת המן. לכן, אומרת התורה (שמות טז, כט): "ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום השישי לחם יומיים [...] אל יצא איש ממקומו ביום השביעי". מאז, במשך יותר משלושת אלפים שנה מאז יציאת מצרים ועד ימינו, שומרים היהודים בנאמנות את השבת. אנו נזכרים ביציאת מצרים ובמן בכל פעם שאנחנו חוגגים את השבת. שתי החלות על שולחן השבת מייצגות את המנה הכפולה של מן שירד מדי יום שישי. מפת השבת המכסה את השולחן מסמלת את שכבת הטל שכיסתה את האדמה לפני שירד המן. המפה המכסה את החלות מסמלת את הטל שכיסה את המן כדי לשמור עליו. במשך כל תקופת יציאת מצרים, חיינו באינטימיות יחידה במינה עם ה'. התורה אומרת (דברים ח, ג): "ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם". בשבת אנחנו משתדלים להחיות ולהרגיש לעומקו את היחס הקרוב הזה לה', ולחיות על מוצא פיו.